

TABU-ÖRTMECE (EUPHEMİSM) SÖZLER ÜZERİNE

Ahmet GÜNGÖR*

ÖZET

Tabu ve örtmece sözler (euphemism) henüz Türk dili ve genel dilbiliminde derinlemesine araştırılmamış, terminolojisi oluşturulmamış konulardan birisidir. Türkiye’de bu alanla ilgili sınırlı sayıda makale yazılmıştır. Batılı dilci ve dilbilimcilerin yanı sıra Türk dilli halkların dilci ve dilbilimcileri bu konuda derin araştırmalara girmiş, doktora tezleri hazırlamışlardır.

Bu yazıda tabu- örtmece sözlerle ilgili dilbilim sorunlarının çözümünden ziyade tanım, terim ve terminoloji konusunda var olan sorunlar ve olgular dile getirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: *tabu sözler; örtmece sözler; iyi adlandırma; euphemism; kötü adlandırma; dysphemism*

ABSTRACT

Taboo and euphemistic words are one of the spheres that have not been researched deeply yet in Turkish language and general linguistics, and have not been formed its terminology. A limited number of articles have been written in this field. Along with the Western philologist and linguists, the scientists in these fields from the Turkic countries have started handling this subject in dept, and prepared dissertations. The present problems and facts connected with the definitions, terms, terminology in the field of euphemism and taboo words were dealt with more than trying to find remedies.

Key words: taboo words; euphemistic words, dysphemism

1. Giriş

Bütün dünya halklarında olduğu gibi Türk dilli halkların tarihsel sözcükbilim, dilbiliminde bütün yönleriyle ele alınmamış konulardan biri de ‘*tabu*’, ‘*örtmece*’ (*euphemism*) sözlerdir.

Tabu, insanlığın yazılmamış en eski yasası olarak yasaklarla ortaya çıkan, bu yasakların ihlali ile aynı ceza sistemlerini doğuran, bu içerikten çıkan yasağın türünü, yasağın çiğnenmesi sonucu ortaya çıkan kutsallığı ya

---

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, MDYO, Mütercim-Tercümanlık Böl. Öğrt. Gör.

da kirliliği anlatır.¹ Polinezya dilindeki anlamı (aslı tapu) *ta*: (işaretlemek, nişan koymak) ve *pu*: (olağanüstü, insanı şaşkırtan, dikkat çeken) demektir.

Bu terimi ilk defa İngiliz kaptanı J. Cook 1777 yılında Tonga adasında saptamış kültür ve bilim literatürüne bu şekilde geçmiştir.

Tabu, örtmece sözler, Türk halklarının dillerinin sözcük hazinesi, diyalektolojisi, manevi kültürü ve gelenek- göreneklerinin oluşum/ gelişim sürecinde var olan unsurlardır.

Tabu ve örtmece sözler, çıkış nedenleri, sebep- sonuçları ve türleri itibarıyla sosyal bilim dallarının (etnografya, etnolengüistik, psikolengüistik, sosyolengüistik vb.) araştırma alanına giren çok yönlü konulardan biridir.

Dünyanın değişik dillerinde ‘örtmece söz (euphemism)’ün tanımı yapılmıştır:

Prof. Dr. Doğan Aksan, ‘güzel adlandırma’, ‘iyi adlandırma’, ‘örtmece’ terimleriyle tanımladığı ‘euphemism’i: «*kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayı*» olarak ifade eder.²

Oxford İngilizce-Türkçe Sözlükte euphemism (örtmece)’in tanımı: «*Edebî kelim, söylenmesi kaba, çirkin ya da sakıncalı görülen nesnelere, kavramların, başka sözcüklerle daha uygun biçimde anlatılmasıdır.*»³

Kırgız dilcileri ‘örtmece söz’ü şu şekilde tanımlamaktadır:

«*Bir inancın neticesinde bir takım manalar taşıyan bir varlığın veya kavramın gerçek adının söylenilmesi yasaklanarak yerine başka sözcükler kullanmaya ‘örtmece’ denir.*»⁴

¹ Freud, S., Totem ve Tabu (Çev. K.Sahir Sel), Sosyal Yayınları, 2002, s.36; Ayrıca bk. Örnek, Sedat Veyis, Etnoloji Sözlüğü, A.Ü. DTCF Yayınları, 2000,s.219,

Tabu (Alm. Tabu, Fr. Tabou, İng. Taboo): Abdülkadir İnan, tabu sözcüğünün karşılığı olarak ‘tekinsiz’ sözcüğünü kullanmaktadır. Ancak bu yazıda dünya dillerinde ve uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan ‘tabu’ sözcüğünü kullanacağız. (bk. Abdülkadir İnan, Börü = Kurt Ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine Makaleler ve İncelemeler, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi- Ankara, 1987, sayfa: 625

² *Euphemisme, euphemism, euphemismus* (örtmece; iyi, uğurlu söz söyleme), Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil III, TDK Yayınları, Ankara, 1990, s.100, (Es. Hüsnü tabir)

³ Oxford İngilizce-Türkçe Sözlük, II.cilt, Sabah Yayınları, 1990, s.572

⁴ Dıykanov K., Kırgız Tilinin Tablitsaları, Frunze, 1971, s.186

C. Mamıtoev ve Z. Kulumbayeva: «Söylenmesi uygun olmayan *nahış*, nezaket kuralları dışındaki *kaba*, çirkin sözlerin yerine başka sözcükler kullanmaya 'örtmece' denir.»⁵

S. Davletov, C. Mukambayev ve S. Turusbekov ise: «Dilde herhangi bir adın (göstergenin) yerine başka bir sözcük/söz kullanmaya tabu ve örtmece denir» diye tanımlar. Her iki dilci tabu ve örtmece sözü eşdeğer olarak kabul etmiş, birini diğerinden ayıran özellikler üzerinde durmamışlardır.⁶ Yine T. Akmatov, S. Ömüraliyeva tabu sözle örtmece sözü eşanlamlı (sinonim) sözcükler / sözler olarak ele alıp değerlendirmişlerdir.⁷

Bir takım nedenlerle bir kavramın adlandırılması, alenen kullanımı mümkün olmadığı zaman o söz (gösterge) tabuya dönüşmektedir. Onu değiştirmek, başka sözle adlandırmak kısacası örtmece sözle (euphemism) tanımlamak insanın da, dilin de yetisindedir.

Yakut dilinde örtmece sözlerin adı: *harıstan atar til* ya da *harıstur til*'dir. Altaylılar'da, *pay söz* ya da *paylagan söster*⁸ terimleriyle karşılaşılır. Türk dillerinde tabu örtmece terimler için uluslar arası terim kullanılmakla birlikte başka terimler de kullanılmaktadır. Kazakça'da *tən tıym*, *at tergew*⁹, Kırgızca'da *tergöö* (*fil.* terge: -kadınlar hakkında- bir kelime yerine başkasını kullanmak)¹⁰ sözleriyle karşılaşılmaktadır.

Bu alanda ilk çalışmaları yapanlar James Frazer¹¹ ve Rus bilim adamı D. K. Zelenin¹²'dir. J. Frazer eserinde bütün dünya halklarının kültürlerinde yer alan tabu ve örtmece sözleri her yönüyle ele alıp (tabunun türleri, çıkış nedenleri, sonuçları, buna dayalı inançlar vb.) incelemiştir. D. K. Zelenin ise Doğu Avrupa ve Kuzey Asya bölgelerinde yaşayan halkların kültürlerinde

⁵ Mamıtoev, C., Kulumbayeva Z., Azırkı Kırgız tili, Frunze, 1971, s.25

⁶ Davletov, S., Mukambayev C., Turusbekov S., Kırgız tilinin grammatikası, 1 bölüm, Frunze, 1982

⁷ Akmatov, T., Ömüraliyeva S., Kırgız Tili, F. 1990,, s.166

⁸ Zahidoğlu, Vahid, Bekki, Selahaddin, 'A.N. Samayloviç (1880-1938) ce Altay Türklerinde Kadınlara Özgü Kelimeler'adlı makalesi, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK, S.13, 2002, s.159 Ayrıca bk. Gürsoy-Naskali, Emine, Duranlı Muvaffak (Haz.), Altayca-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1999, s.5

⁹ Ахметов Әдил, Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, Алматы, «Ғылым», 1995, s.172

¹⁰ Yudahin, K.K., (Çev. Abdullah Taymas), Kırgız Sözlüğü (II. Cilt), TDK, Ank., 1994, s.727

¹¹ Frazer, James, The Golden Bough, The Roots of Religion and Folklore, 1890

¹² Зеленин Д.К., Табу слов у народа восточной Европы и северной Азии, 1929.

var olan tabu ve örtmece sözcükleri araştırmıştır. Tabu ve örtmece sözcüklerin insanlığın yaşam çizgisinin başatında ilk olarak avcılık, av hayvanlarıyla ilgili inançlar, hayvan adlarının gerçek adlarına yönelik yasaklamalardan kaynaklandığını ifade etmektedir.

İ. Lauda Cirtautas¹³, N. A. Baskakov¹⁴, N. Dırenkova,¹⁵ Ş. Ç. Sat ,¹⁶ E. E. Reçitskaya¹⁷ vb. bilim adamları yazmış oldukları makalelerde Türk halklarında insan, hayvan adları ve kadın dilinde kullanılan örtmece sözcükleri ele almışlardır.

K. K. Şahcuri¹⁸ Rus dilinde, S. Altayev Türkmence'de,¹⁹ A. İsmatullayev²⁰: Özbekçe'de, N. M. Cabbaraov²¹: Azerice'de, A. K. Ahmetov²² Kazakça'da ve Altayca'da da N. A. Yayimova²³ tabu ve örtmece sözcük üzerine doktora tezlerini hazırlamışlardır.

Türkiye'de konuyla ilgili olarak birkaç bilim adamının kitaplarında örtmece söz yer almaktadır.²⁴ Anlambilimci Nizamettin Uğur, değinmece (kinaye), ad aktarımları başlığı altında; *örtmeceli değinmece, örtmece amaçlı ad aktarımları, örtmecesel bütünleyiciliğe dayalı ad aktarımları, örtmeceselliğe yönelik eylem aktarımları, örtmecesel bütünleyiciliğe dayalı eylem aktarımları* adı altında biçimsel sınıflandırma yaparak kısa da olsa

¹³ Сиртаутас И.Л.,К вопросу о табу и эвфемизмах в казахском, киргизском и узбекском языках, Советская тюркология, Баку, 1976

¹⁴ Баскаков Н.А.,Пережитки табу и тотемизма в народов алтая, Советская тюркология, Баку, 1975 3-8 с.

¹⁵ Дыренкова Н.,Брак термины, родства и психические запреты кыргызов с.б. этнографических материалов, 1927, 25-бет.

¹⁶ Сат Ш.Ц., Табу и эвфемизмы в тувинском языке, Советская тюркология, Баку, 1981

¹⁷ Речицкая Э.Э.,Некоторые типы пуританских эвфемизмов в современном английском языке, кандидатская диссертация, Баку, 1944

¹⁸ Шахжур К.К., Эвфемизмы и их роль в изменении значения слов. Кандидатской диссертации, Тбилиси, 1956,

¹⁹ Altayev, S.,Evfemizmi v Turksmenskom Yazıke, Aşkabad, 1958,

²⁰ İsmatullayev, A., Evfemizmi v Sovremennom Uzbekskom Yazıke, Taşkent 1963

²¹ Cabbaraov, N. M., Tabu i Evfemizmi v Azerbaydjanskom Yazıke, Baku, 1972

²² Ahmetov, A. K.,Tabu i Evfemizmi v Kazakskom Yazıke, Alma-Ata, 1973

²³ Yayimova, N.A.,Tabuirovannaya leksika i evfemizmi v Altayskom yazıke, Gorno-Altaysk, 1990

²⁴ Uğur, Nizamettin, Anlambilim (Sözcüğün Anlambilimi), Doruk Yayınları, Ankara 2003, s. 120, 177, 179, 182

konuya değinmektedir. Ayrıca Prof. Dr. Saadet Çağatay,²⁵ Turgut Akpınar,²⁶ Prof. Dr. Işıl (İnce) Özyıldırım²⁷ ve Dr. Gülsüm Killi,²⁸ nin isimlerini de burada anmak gerekir.

Din ya da ahlak yasaklarından farklı bir çizgi gösteren tabu yasakları, kendiliğinden ortaya çıkan yasaklardır. Yasak olmaları kendilerini gerektirdiği gibi doğrulukları için akla uygun bir neden gösterilmez. Kökenleri de tarihin derinliklerinde gizlidir.

Dinsel yasaklarda ise ne otomatik bir edim ne de bulaşma olayı vardır. Dolayısıyla bunlara dinsel yasaklar demek daha doğru olur. Tabunun çiğnenmesi, suçlunun kendisini de tabu yapar. Hiçbir kimse ona temas edemez.

Tabusal yasaklar yalnız belli bir cisme ya da bedene dokunma ile ilgili değildir. Temas etmek, ilişki kurmak hatta tabu sayılan varlığı somut bir nesne olarak ya da adını-sanını, varlığını düşünmeye yönelik zihinsel eylemleri bile kapsar.

Buryat dilbilimcisi A. İ. Ulyanov: İlkel insanlara göre bir bitki, hayvan ve canlı, tehlikeli manevi varlıklar, hastalıklar ve hastalıkların iyeleri (ruhları) vb. insanların dilini duyar ve anlar. Onlara sözler, sihir derecesinde etki etmektedir. Bunun yanı sıra onların insan gibi konuşup dile geldiklerini, hareket edebildiklerini, kin ve nefret duygularını taşıyıp öç aldıklarını, insanoğlu soyunu nasıl sürdürebiliyorsa aynı özelliklerin onlarda da var olduğunu ifade eder.²⁹

Herhangi bir inanç ve inanmayla ilgili bir ritüel yok olsa bile tabu kendiliğinden yok olmaz. İnsanoğlu yeryüzünde yaşadığı sürece ölüm ve ölümlle ilgili korkular da devam edecektir. Toplum hayatında sosyal problem ve dalgalanmalar, yeni inanç ve değer yargıları ortaya çıktığı sürece, tabular da her zaman varlığını hissettirecektir.

---

²⁵ Çağatay, Saadet, Türk halklarında Tabu ve Örtmece (Euphemism) Sözler, Türklerde Batıl İnançlar Arasında Tabu, T. C. Başbakanlık Kültür Muşavirliği, Millî Folklor Enstitüsü, I. Uluslar arası Türk Folklor Sempozyumu, Ankara, 1974: 365. sayfa.)

²⁶ Akpınar, Turgut, Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Anadolu Sanat Yayınları, Erenler Matbaası, İstanbul: 1989.

²⁷ Özyıldırım, Işıl (İnce), Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Dil Dergisi, Ankara, S. 50-Aralık, 1996.

²⁸ Killi, Gülsüm, Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece, II. Çağdaş Türklük Araştırma Sempozyumu, 5-7 Mayıs 2003, Ankara.

²⁹ А. И. Уланов, Древний фольклор бурят, Улан – Удэ, 1989, 26 – 37 – беттер.

2. Tabunun Türleri

Tabu konusu, etnografya, sosyoloji, psikoloji, dilbilim ve etnolingüistik gibi bilim dallarının araştırma alanına girdiği için bu alanda çalışma yapan bilim adamlarının da ilgisini çekmiş, tabuyu değişik açılardan ele alarak sınıflandırma yollarına gitmişlerdir.

Tabu zamana bağlı olarak ‘sürekli’ ve ‘geçici’ tabu olmak üzere ikiye ayrılır. Rahipler, şefler, ölümler ve bunlara bağlı her şey ‘sürekli’ tabudur. ‘Geçici tabular’ ise, kadınların adet zamanı, loğusalık dönemi, savaşçının savaş öncesi ve savaş sonrası hâlinin yanı sıra ava giden bir avcının av öncesi, av zamanı ve sonrasına dayalı uygulamalardır. Önceleri tabu olarak kabul edilen, adının söylenmesi ve dokunulması yasak olan insan, hayvan, dağ, deniz, göller daha sonra tabu özelliklerini yitirebilirler. Madagaskar’a ilk getirilen atlar, bir misyoner tarafından adaya sokulan tavşanlar, yeni yiyecek ve içecekler, ora halkı tarafından başlangıçta tabu olarak kabul edilmiş daha sonra tabu özelliğini kaybetmişlerdir.³⁰

Wundt, Avustralyalıların tabu yasaklarını hayvanlara, insanlara ve başka nesnelere ait olmalarına göre üç sınıfa ayırmaktadır.³¹

1. *Hayvan tabusu*: Totemizmin çekirdeğini oluşturan bazı hayvanların (kurt, ayı, kartal, inek, köpek vb.) öldürülmesi, yenmesi ve adının söylenmesi yasasına dayanır.

Özellikle geçimini hayvancılıkla sağlayan hayvan kültürü ve buna dayalı ortaya çıkan ‘hayvan totemi’; dinsel ve büyüsel bir ilişki çerçevesinde toplanmış, hayvanlar büyük bir önem kazanmış, sonunda bu önem giderek kutsal bir niteliğe bürünmüştür.

«Kurt»la ilgili tabu Kazaklar arasında çok yaygındır. XX. asır başlarında Kazak topraklarında bulunan Alman bilim adamı Rehard Karutz: «Kazak çocuklarının kurdun adını söylemelerine izin verilmez. Çünkü tabu bozulursa kurdun hayvanlara zarar vereceği inancı hakimdir.» der

Sürüngen hayvanların içerisinde, özellikle «yılan»ın büyük bir önemi vardır. Deri değiştirmesinden dolayı ölmeklik düşüncesini sembolleyen yılanın mitolojide, ibadette, büyücülükte ve sanatta oynadığı rol evrenseldir.

Yine Kazaklarda yılanla ilgili tabu mevcuttur. Eve giren yılanı öldürmeyip başına süt veya kırmızı döküp dışarı çıkarmak gibi. Bu şekilde

³⁰Freud, S., a.e., s.38, ve Örnek, Sedat Veyis 100 Soruda ilkelde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1971, s.34.

³¹ Freud, S., a.e., s.41.

yılanı öldürmeyerek başka yılanların öç ve nefretini kazanmadıklarını düşünüyor olsalar gerekir. Kazaklar yılanı öldürmekten çok korkmuşlardır. Dolayısıyla gerçek adlarını söylediklerinde zarar getireceğini düşünmüşlerdir.

İspanyollar'da yılan anlamına gelen "culetra" sözü söylenmez. Yine eski İtalyanca'daki "culutra" sözü "yılan" anlamına geldiği için tabu sözcük sayılır.

Güney Batı Amerika Chroki yerlileri, birisini yılan soktuğunda: "*Yılan soktu*" yerine "*Ayağına diken battı*" derler.³²

Totem hayvanı ile klan üyeleri arasındaki bağ hem akrabalık, hem de mistik bir ilişkiyi içermekte ve bu ilişkiden bir kült doğmaktadır.

Bunun en açık örneğini Kırgız uruu (boy) adlarında görmek mümkündür. Kırgız etnonimlerinin sözlük anlamının bir bölümünü vahşi hayvanlar, evcil hayvanlar, kuşlar vb. varlıkların özel adlarıyla ilgili etnonimler oluşturur. Maral, kurt, bozdoğan, yaban domuzu, köpek, ayı, keçi, serçe vb. Hayvan adlarıyla anılan *uruk* (boy, soy) adlarının sayısı Kırgız etnoniminin 2500'den fazlasını, özel adların 150'sini oluşturur. Bu konuda V. A. Nikanov, Abramzon, B. Ö. Oruzbayeva, A. Boronov'un yazıları ve çalışmaları mevcuttur.³³

2. *İnsan tabusu*: Yeni yetme gençlerin erginliklerinin kutlanması sırasında ve kadınlar adet zamanlarında tabudurlar. Yeni doğan çocuklar, hastalar, ölümler tabu olarak kabul edilir. İnsan tabusunu: kral (hükümdar) tabusu, düşman tabusu, öldürülen düşmanla uzlaşma, savaş sonrası yasaklar, öldürüldükten sonra bağışlanma dileme ve manevi arınma etkinlikleri, ayinler ve ayin yapılmasını gerektiren kurallar adı altında incelemek mümkündür. İnsan tabusuna çarpıcı örnekler olarak: 1887 yılında Kamboçya Kralı arabasından yere düşüp bayıldığı zaman korkudan ve saygıdan hiç kimsenin krala yardım edememesi ve 1800 yılında Kore Kralının sırtında çıkan bir çibana aynı nedenle hiç kimsenin dokunmaya cesaret edememesi ve Kralın bu çibandan ölmesini gösterebiliriz.

---

³² Ахметов Ә., Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, «ғылым», Алматы, 1995, 43-44-б.

³³ Каратаев Олжобай Кубатбекович, Кыргыз этнонимиясы, (тарыхый= лингвистикалык изилдөө), Кандидаттык диссертация, Бишкек, 1994, s.12-13.

Tabuda amaç, kutsal sayılan şahısların kralların, rahiplerin ve eşyaların korunmasının yanı sıra zayıf olan kadınların, çocukların ve sıradan halkın başkan, kral ve rahiplerin büyüleri etkisinden korunmasıdır.³⁴

3. *Eşya (elbise, alet, silah vb.), ağaç, bitki, ev ve bazı yerlerle ilgili tabu*: Doğum, evlilik ve cinsel etkinlikleri korumayı, şahısların bireysel eşyalarını, araçlarını tehlikeli varlıklardan ve hırsızlardan korumayı gerektiren tabular bu tür tabulardandır.

Bir kimsenin sürekli olarak kullandığı eşyalar, elbiseler, aletler, silahlar başka insanlar için devamlı olarak tabu niteliğindedir. Bir erkek çocuğunun, erginliğe giriş töreni (inisasyonu) sırasında aldığı yeni ad, Avustralya'da onun en has özel mülkiyetini oluşturur, bu yüzden bu adın gizli tutulması gerekir.

Tabuyla ilgili bütün bu değerlendirmelerden sonra genel bir sınıflandırma yaptığımızda tabuyu: '*dil dışı göstergelerle ortaya çıkan tabu*' ve '*lengüistik tabu*' olmak üzere iki başlık altında ele almamız mümkündür:

1. *Dil dışı göstergelerle ortaya çıkan tabu*: İnsanlar tarafından yapılması yasaklanan iş, hareket- eylemlere, belli şahıslara (kral, büyücü, rahip, loğusa, kadın vb.) yeme içmesine, kullanılmaması gereken alet ve teçhizata (silah, tabak, kaşık vb.) yönelik yasaklamalardır.

2. *Lengüistik tabu*: Dil göstergeleriyle ortaya çıkan lengüistik tabu yalnız kavram ve anlamı yasaklayan bir sınır/ sınırlayıcı değil, o kavramın dildeki adlandırılmasına yani söze (dil göstergelerine) konulan yasaklamalardır.

Japonlar, insanların kalabalık olduğu bir ortamda "kiru" (kesmek) denen sözü açıkça söylemezler. Eğer söylenirse: «insanlar kavga bıçak birbirlerine girerler» düşüncesi burada etkili olmuştur. Yine bir düğünde "kaeru" (dönmek, ayrılmak) sözlerini hiç kimse söylemez. Söylendiği takdirde müstakbel çiftin ayrılacağına, gelin kızın evine gittikten sonra baba evine döneceğine inanılır. Japonlar ve Koreliler "dört" sözünü karşılayan "shi" (Japonca) ve "sa" (Korece) sözlerini söylemekten kaçınırlar. Çünkü bu sözcüklerin omoniminin "ölüm" anlamını taşıdığını, dolayısıyla bu sözcük söylendiğinde ölüm ve felâketin çağırılacağı düşüncesi yaygındır.³⁵

³⁴ Örnek, Sedat Veyis, a.e. s.35; Ayrıca bk.: Çağatay, Saadet: Türkler'de Batıl İnançlar Arasında Tabu, T.C. Başbakanlık Kültür Müşavirliği, Milli Folklor Enstitüsü, I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri, Ankara 1974, s.366.

³⁵ Ахметов Ә., a.e., s.44-45.

Temas, dokunma, ... vb. eylem hareketler sonucu tabu olan insan ya da şeyin, kötülük yapması ihtimal dahilinde olan (kötü ruhlar, albastı, kötülük iyeleri, şeytan, cin vb.) varlıklardan af dilemeye yönelik ritüeller-ayinler düzenlenerek, kurban adanarak (insan, hayvan vb.) tabudan kurtulmak mümkündür. Burada toplumsal ilişki ve iletişimde tabunun zararlarından kurtulmak için dil göstergelerine ihtiyaç vardır ki örtmece sözler burada kendini göstermektedir.

Ullman tabunun psikolojik dürtüye göre üç bölümde incelenebileceğini belirtmektedir.³⁶

1. *Korkuyla ilgili tabular*: Tanrı, peygamber, şeytan, cin ... vb. dini konuların yanı sıra boş inançlara dayalı varlıklardan kaynaklanan korkular bu grup içinde yer alır.

Tanrı yerine İncil'de '*pater*', Grekçe'de '*pater*' ve bunlardan çevrilmiş olan Gotça'sında *atta* 'baba', Musevilerde *master* 'sahip', İngilizce'de *lord* 'sahip', Fransızca'da *seigneur* 'efendi' sözcükleri bu çabanın ürünleridir.

Bilimsel yazılara bakıldığında, İngilizler "*Allah*", "*Tanrı*" sözünü karşılayan "*God*" sözünü çok kullanmazlar. Onun yerine "*George*", "*Lord*" örtmece sözlerini kullanırlar.³⁷

Kazaklarda Tanrı'ya yalvarırken *O jasagan!*, *O jasagan nem!* veya *O jaratkan nem!* (Hey, Yaradanım!) diye hitap ederler.

2. *Üzüntüye sebep olan kavramlarla ilgili tabu*: Toplum içerisinde adından söz edildiğinde insanları üzen kavramlar için de örtmece sözcük yaratma eğilimi vardır. 'Hastalık adları' ve 'ölüm' konuları bunların en başında yer alır.

'Verem' yerine: '*adı belirsiz*', '*berem*', '*dık*', '*gelincik*', '*gözel hastalık*', '*gözelleme*', '*ince ağrı*', '*ince dert*', '*ince hastalık*', '*ince illeti*', '*incemazar*', '*kel hastalık*', '*kötü hastalık*', '*kurudan*', '*merem*', '*öfken*', '*öpke avruu*', '*örken*' ('*öğken*', '*öken*', '*ökren*', '*örkence*'), '*sücce*', '*verev*' vb.

'Kolera' yerine: '*çapıt hastalığı*', '*çarık çıkartmaz*', '*göğertme*', '*gövertme*', '*gurilla*', '*kirli paçavra*', '*kusağ*', '*kusah*', '*ölet*' vb.

³⁶ Özyıldırım, Işıl (İnce), Türkçe'de Örtmece Sözcükler üzerine Bir Araştırma, Dil Dergisi, S. 50-Aralık 1996, s.16.

³⁷ Ахметов Ә., Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, «Ғылым», Алматы, 1995, 75-б.

'Kanser' yerine: 'eşekgummas', 'sınan', 'sınan', 'yemece' ('yimece'), 'yepeme', 'yeyilme', 'yiyiciyara', 'yöreme' vb. örtmece söz kullanma eğilimi yaygındır.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde ölümle ilgili kullanılan örtmece sözlerden bazıları şunlardır:

Aralık iyisi: ölmeden önce, geçici iyileşen hasta, ölüm iyisi, *avuşmak*: ölmek, *cansuyu*: ölmek üzere olan kimseye verilen su, *dürtülmek*: ölmek, *eren evi*: ölü çıkan ev, *karadeve*: ölüm, ecel, *sorutmak*: ölmek

Ölen birisinden bahsedilirken 'öldü' sözünün yerine aşağıdaki örtmece sözler kullanılır:

1. *ahirete intikal etmek*, 2. *Allah'ın rahmetine kavuşmak*, 3. *can vermek*, 4. *canı çıktı*, 5. *canını verdi*, 6. *dünyadan nebetini kesti*, 7. *emanetini verdi*, 8. *gözlerini (dünyaya) kapamak*, 9. *gözlerini hayata yumdu*, 10. *gözlerini yummak*, 11. *iki eli yanına gelmek*, 12. *kısmeti idi*, 13. *namazı kılınmak*, 14. *öbür dünyaya gitmek*, 15. *ömür bıraktı*, 16. *rahmete gitti*, 17. *rahmete kavuştu*, 18. *rahmeti rahmana kavuşmak*, 19. *rahmetlik oldu*, 20. *son nefesini vermek*, 21. *son uykusuna yatmak*, 22. *sonsuzluğa intikal etmek, (göçmek)*, 23. *talihi ağırlaştı*, 24. *vadesi doldu*, 25. *vadesi gelmek*, 26. *vadesi tamam olmak*, 27. *yıldızı kaydı* vb.³⁸

Kırgızca'da: 1. *kaza tabuu*: ölmek, 2. *can berüü*: can vermek, 3. *düynödön kaytuu*: dünyadan gitmek, 4. *kayış boluu*: dönmek, 5. *köz cumuu*: gözünü yummak, 6. *künü bütüü*: günü bitmek, zamanı dolmak, 7. *acal cetüü*: eceli gelmek, 8. *akka moyun sunuu*: hakka boynunu sunmak, 9. *akıretke ketüü*: ahirete göçmek (gitmek), 10. *atı öçüü*: adı yitmek, 11. *başı cerge kirüü*: başı toprağa girmek, 12. *can taslim boluu*: canı teslim oldu, 13. *cürüp ketüü*: (yürüyüp) gitmek, 14. *közü ötüü*: gözü kapanmak, 15. *suusu tügönüü*: içecek suyu tükenmek vb.³⁹ gibi örtmece sözler halkın dilinde yer alır.

Kazakça'da: *damı tawsıldı*: nefesi bitti, *düniye saldı*: dünyayı terketti, *qayttı*: döndü, *üzildi*: koptu, *ötti*: geçti, *ketti*: gitti vb. sözlerin yanı sıra kalıp söz ve deyim olarak bir hayli örtmece söz vardır.⁴⁰

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk., Bağışkan Tuncer, Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.361-376.

³⁹ Жамшитова Г.Ж., Кыргызча- Орусча, Орусча- Кыргызча тематикалык фразеологиялык сөздик, Бишкек, «Шам», 2000, 102-103-104-105 б.

⁴⁰ Смағулова Гүлдаржан, Мағыналас фразеологизмдер сөздігі, Алматы, «Сөздік-Словарь», 2001, 72-73-74-75 б.

Özbekistan'da 'öldü' denilmez, 'emanetini teslim etti', 'emanetini tapşirdi', 'gözü yumulmuş', 'Dar'ül fenadan dar'ül bekaya gitti', 'canı çıktı' denir. Çocuk ölünce de 'falancanın çocuğu uçtu' denilir.⁴¹

Anadolu ve Kuzey Mezopotamya Türkmenlerinde, 'emanetini teslim etti', 'vadesi doldu', 'takdiri ilahi tecelli etti', 'yazısı böyle yazılmış', 'hepimizin gideceği yer orası' gibi ifadeler kullanılır.⁴²

Şii Türkmenlerde ölünün gömülmesine 'toprağa teslim ettik', 'toprağa emanet ettik' denir.

Nogay Türkleri'nde ölen bir kimse için, 'öldü' denilmez. 'toprak oldu' 'yaş oldan toydu=yaşam ondan gitti' denir. Bazen de 'avuştu=değişti' veya 'ömrü kıssa oldu' denilir.⁴³

Kırım Tatarlarında birinin Apakay'ı (Hanımı) ölse 'ocağı söndü' denir. Akay'ı (Erkeği) ölse 'çırağı n/ışığın' söndü denir.⁴⁴

3. *Ayıp sayılan kavramlarla ilgili tabular:* Ahlakî norm ve nezaket kurallarının zorlamasıyla ortaya çıkan insan organları, cinsellik, kadınların bazı özel hâlleri ve tuvalet terimleri vb. kavramların adını toplum içerisinde söylemede bir takım yasaklamalar, kaçınmalar söz konusudur.

'Tuvalet' yerine: 'aç çardak', 'apana', 'apsane', 'ayağ yolu' ('ayag yolu', 'ayah yolu', 'ayakcak', 'ayaklık'), 'ayakyolu', 'çarak', 'evdesthane', 'gadem tana', 'ganere', 'gez' ('gezinti', 'gezme'), 'güllük', 'kabine', 'kenef', 'kenent', 'kola', 'kul' ('kula'), 'küllük', 'lavabo', 'memişhane', 'oturak', 'suva', 'taşra' ('taşıra', 'taşura'), 'wc', 'yüznumara' vb.

Kadının 'aybaşı'(menstruasyon dönemi) yerine: 'akıntı', 'aklık', 'anahali', 'beli açılmak', 'üst', 'üst kirlenmek', 'üstü gelmek', 'üstü kirlenmek', 'üstü kirlili', 'üstünden geçmek', 'üstüne olmak', 'üstünü görmek', 'üstünü kirletmek', 'kerif', 'yola çıkmak' vb.⁴⁵

'Gebe' yerine: 'ağır ayaklı', 'aylı', 'ayağı ağır', 'boylu', 'bozulacı', 'buaz', 'buğaz', 'buvaz', 'buyalacı', 'gargın', 'gömanlı', 'gövdeli',

⁴¹Kalafat, Yaşar, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, (Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan, Nahçıvan, Azerbaycan, Kafkasya, İran, Irak, Anadolu, Makedonya), ASAM, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, s. 269.

⁴² Kalafat, Yaşar, a.e s. 269.

⁴³ Kalafat, Yaşar: Nogay Türk Halk İnançları, Türk Halk İnançları, s.137.

⁴⁴ Kalafat, Yaşar: Tatar Türk Halk İnançları, Türk Halk İnançları, s.138.

⁴⁵ Ayrıca bk. Sv. Ecz. Üçer, Müjgan (Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Kasım 1988 Ankara.

'gümenli' ('gümenli'), 'hamile', 'hunnacı', 'hunnayıcı', 'iki canlı', 'portlacı', 'türük', 'üzeri yüklü', 'üzerli', 'yüklü' vb.

Görüldüğü gibi, korkulan varlıklar (şeytan, cin, kötü iyeler vb.), üzüntüye sebep olan hastalık adları, ölüm gibi kavram, nezaket ve ahlakî değerlerin zorlamasıyla çıkan örtmece sözcükler dilde eşanlamlı, eşadlı sözcüklerin yaygın olarak kullanılmasına, dilin zenginleşmesine sebep olmaktadır. Örtmece sözcüklerle ilgili bu açıklamalardan sonra tür ve özelliklerine değineceğiz.

3. Örtmece Sözcükler (Euphemism)

Hiçbir dil sözcüğü sınırlamaz ve kendiliğinden yasak getirmez. Dil için bütün sözcükler, sözcükler birdir. Hiçbir sözcüğü dışlamaz. Tabu sözcükleri doğuran sebepler, dilin kendisine değil, o dili iletişim aracı olarak kullanan bireylere ve topluma dayanır.

Etnolengüistik tabuyla örtmece sözcükler arasında daha başka bir ilişki vardır. Yasaklamaya, inançlara dayalı tabu sözcükleri değiştirip yerine kullanılan örtmece sözcükler kullanılı kullanılı belli bir süreçten sonra onlar da tabu sözcüklere dönüşmekte, yerlerini yeni örtmece sözcüklere bırakmaktadır. Bu açıdan ele aldığımızda tabu, dilin sözlüğünü neologizmlerle (yeni sözcüklerle) bir başka ifadeyle eşanlamlı örtmece sözcüklerle, eşadlarla zenginleştiren etnolengüistik olaydır, etkendir.

Tabu ve tabuya dayalı ortaya çıkan örtmece sözcükler arasındaki ilişkiyi doğuran sebep-sonuç ilişkileridir. Çünkü örtmece sözcükleri de ortaya çıkaran tabudur. Bu nedenle tabu ve örtmece sözcükler birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Kısacası örtmece sözcükleri yaratan en önemli etkenlerden biri tabudur.

Kazak dilcisi Prof. Dr. A. Ahmetov örtmece sözcüğü, biçim değiştiren tabu veya doğrudan söylenmesi yasaklanan kavramın yansıması ya da tabunun eşanlamlısı olarak ele almak gerektiğini belirtir.⁴⁶

Kırgız dilcisi Prof. Dr. Beyşebay Usubaliyev ise örtmece sözcüğü Kazak dilciden farklı açıdan ele almak gerektiğini savunur: 'Tabu sözcüklerle örtmece sözcükler, çıkış sebeplerinin aynı olmasından hareketle eşanlamlı kavramlar olarak algılanmaktadır. Bu da örtmece sözcüğü, tabu sözcükler gibi doğrudan söylenmesi uygun olmayan eşdeğer adlandırmalar olarak ortaya çıktığı yanılığısına götürmektedir. Oysa örtmece sözcükler tabu kaynaklı olabildiği gibi

⁴⁶ Ахметов Ә., Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, «Ғылым», Алматы, 1995, 7-8.

ahlakî değer ve nezaket kurallarına dayalı sakıncaların neticesi olarak ortaya çıktığını da burada gözden kaçırmamak gerekir.’ der.⁴⁷

Türkmen dilci, S. Altayev de güncel yaşamla ilgili örtmece sözler arasında yer alan insan, hayvan adları, toplum içerisinde ayıp karşılanan insan organlarıyla ilgili söylenmesi uygun olmayan sözcüklerin yerine *sıpaykerçilik evfemizm* (nezaket bildiren örtmece sözler) terimini kullanır.

Yer adlarına yönelik güzel adlandırmalar da ilgi çekicidir. Denizden uzak bir kentimizin XIV.-XV. yüzyıla ait kaynaklarda *Toñuzlu* (Domuzlu) biçiminde geçerken bugün Denizli olmuştur. Yine İzmir’in ‘Kokaryalı’ semti ‘Güzelyalı’ adıyla anılmaktadır.⁴⁸

Yukarıda da değindiğimiz gibi totem sayılan hayvanların (kurt, ayı, kartal, gelincik vb.) kendisi ve adı değişik halklarda tabu sayılmaktadır. Sözkonusu hayvanları anma gereği duyulduğu zaman başka adlarla (örtmece sözlerle) anma ihtiyacı doğmaktadır.

Örneğin Türklerin totemi olan *kurt*’un (börü) adı tabu sayılmış onun yerine örtmece sözler kullanılmıştır. K.K. Yudahin’in *Kırgızca* sözlüğünde *kurt*’la ilgili örtmece sözler şunlardır: ‘*karişkir*’, ‘*it-kuş*’, ‘*kök cal*’, ‘*kök serek*’, ‘*kök dañgit*’, ‘*kök çunak*’, ‘*çuu kuyruk*’, ‘*candı ayak*’, ‘*uluma*’ veya ‘*uluuçı*’, ‘*kaşaba*’, ‘*kokıy*’, ‘*kudaydın iti*’ vb. Türkçe’de: ‘*dağda gezen*’, ‘*dikar*’, ‘*dik kulak*’, ‘*guri*’, ‘*kaşkir*’, ‘*kızıl göz*’, ‘*pav kulak*’, ‘*gök gözlü*’, ‘*canavar*’, ‘*yalınsak*’, ‘*peygamber köpeği*’, ‘*uzun kuyruklu*’, Kazakça’da: ‘*it qus*’, ‘*qara-qulaq*’, ‘*serek qulaq*’, ‘*teris azuw*’, ‘*qara awız*’, ‘*ulıma*’, Özbekçe’de: ‘*it qus*’, ‘*qarışkul*’, Tuvaca’da: ‘*it: it*’, ‘*çer itı: yer iti*’, ‘*kızıl arak: kızıl göz*’, ‘*uzun kuduruk: uzun kuyruk*’, Türkmençe’de: ‘*mesdan it: bozkır iti*’, ‘*adı citen*’: adı yok, ‘*hırıdar*’: avcı, ‘*canavar*: canavar’ Azerice’de: ‘*canavar*’ veya ‘*agzigara*’: ağzı kara, Çuvaşça’da: ‘*peygamber iti*’ olarak yer alan örtmece sözcükler yalnız Türk halkları arasında değil ‘*böcü*’, ‘*orman köpeği*’ (Litvanya), ‘*altın ayaklı*’ (İsveç) başka halklarda da kullanılmaktadır.

Türkçe’de yılan yerine: ‘*ala genevir*’, ‘*ala gücük*’, ‘*ala tengirek*’, ‘*babaköş*’, ‘*boz yürük*’, ‘*bozüyrük*’, ‘*çavgın*’, ‘*çapar*’, ‘*emecen*’, ‘*eram*’, ‘*gabaköz*’, ‘*geneviralı*’, ‘*göcengelek*’, ‘*ılan*’, ‘*kabran*’ (kör yılan), ‘*kıvrık*’, ‘*oklacık*’, ‘*sarıbek*’, ‘*sokak*’, ‘*uzun böcü*’, ‘*uzun kız*’, ‘*yerde gezen*’ ‘*yüğrük*’,

⁴⁷ Усубалиев Б. Эвфемизм жөнүндө.-Ф., МГ, 1977.

⁴⁸ Aksan, Doğan a.e. s.101, Аугича бк.: Zeynep Korkmaz, Halk Etimolojisi ve Folklor, I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I.cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s.189-190.

Kırgızca'da: '*aziz*': kör, '*tokoç*': yuvarlak, katmer türü ekmek, *tüymö*: düğme, *cerdegi*: yerdeki ... vb. örtmece sözcüklerle anılmaktadır.

Kazakistan'ın Almatı vilayeti Rayimbek (Narıncol) bölgesinde yılan: '*marata*' örtmece sözle adlandırırken Doğu Kazakistan bölgesi Sozak ilçesinde '*tüyme*: düğme', '*tüyme bas*: düğme baş', '*montanı*', Taldıkorgan Semey bölgesinin bazı yerlerinde '*qıbir*', '*qamşı*: kamçı', '*uzın qurt*: uzun kurt' örtmece sözleri kullanılır.⁴⁹

Naħçıvan'da akşam olup gün battıktan sonra konuşmalarda 'yılan' kelimesinin geçmemesine özen gösterilir. Çocuklar yılandan bu saatlerden sonra bahsedecek olursa büyükler onları uyarırlar, yılan dedirtmez '*sürünen*' veya '*yerdeki*' derler.⁵⁰

Brezilyalı dilbilimci M. Guerries'un bir yazısında kelebek, karıncanın adları yasaklanarak yerine örtmece sözler kullanılmaktadır.⁵¹

Dini inançlar içinde yer alan 'cin': '*arap*', '*concolos*': sara hastalığını yaptığına ve karakış geceleri dolaştığına inanılan peri, '*ecin*' ('*ecünnü*'), '*erişif*' ('*erişik*'), '*geçkin*', '*gezer*', '*ıbrık kalfa*', '*ıfrit*', '*ili*', '*kalfa*', '*kancolos*', '*kara kancolos*', '*koncalus*' ('*koncoluz*'):hortlak, '*karoğla*': gece kadınların yatakları üzerine abandığı sanılan peri, '*kayı baldır*': uzun siyah bacaklı insan ya da hayvan biçimine giren hayali bir yaratık, cin, '*keruş*', '*keruşereş*', '*rüküş hanım*', '*ömmen*', '*tarlaguzan*' adlarıyla halkın dilinde yaygın olarak kullanılmaktadır.⁵²

Özbeklerde cin-periler yerine; '*mâma*':yaşlı kadın, '*âpalar*': analar, '*âpa-kızlar*': hanımlar, '*ziyân*': zarar, '*nârselar*': şeyler vb. örtmece sözler kullanılır.⁵³

Yine Türk halklarının inançlarında yer alan '*albastı*', '*alkarısı*' değişik örtmece sözcüklerle anılmaktadır:

Sibirya Tatarları: "*albastı*" veya "*alvasti*", Türkmenler: "*al*" veya "*albassı*", Kırgızlar: "*albarstı*", Karakalpaklarla Nogoylar: "*albaşlı*", Kumuklar: "*albaşlı katın*", Azeriler "*hal*", "*hallanası*", Karaçaylar:

⁴⁹ Ахметов Ә., Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, «ҒЫЛЫМ», Алматы, 1995, 40-6.

⁵⁰ Kalafat, Yaşar, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları ASAM, Grafiker Ofset, Ankara 2000, s.186.

⁵¹ Ахметов Ә., а.е. s.45.

⁵² bk. Taner, Nuri, Halk İnanmalarında Cin ve Cin Tutma, Türk Folkloru, S.26, Eylül 1981, s. 13.

⁵³ İsmatullaev N., 1964 Hazirgi Uzbek Tilide Evfemizmdler, (avtoreferat, s. 7, 77) Toshkent

“*almastı*”, “*al*”, “*al – ana*”, “*al – karı*”, “*al – kıızı*”, Tuvalılar ve Altaylılar: “*albıs*”, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Özbekler: “*martu*” (*martuu*, *martuv*, *martuk*), Zeravşan Özbekleri: “*sarı kız*”, Batı Sibirya Tatarları: “*sarı çeç*”: sarı saç, Gagauzlar: ‘*Rusali*’ diye adlandırırılar.

Tacikler: “*albasti*”, Lesginler: “*al pab*”, Gürcüler: “*ali*”, Ermeniler: “*alı (alk)*”, İnguşlar: “*almazı*”, Moğollar: “*almas*”, Kamuklar: “*bastrık*”, Türkler: “*kara – kura*”, ‘*alkızı*’ diyerek anarlar.⁵⁴

C. Kasbabov’un bir yazısında ifadesine göre Nogoylar, ‘Albastı’yı “*kir köylek*”: kirli gömlek diye adlandırmaktadırlar.⁵⁵

Kazaklar yine Albastı’yı “*arapşı*” diye adlandırmışlar.

Şeytan, Türkiye’de: ‘*Albız*’, ‘*Çör*’, ‘*Dizman*’, ‘*Elbiz*’, ‘*Şitan*’, ‘*Teccel*’ gibi sözcüklerle anılmaktadır.

Yezidiler, şeytanı kötülüğün simgesi olarak kabul etmezler. Onu kötülüklerden arınmış, saygıya değer kutsal bir varlık olarak tanımlarlar. Dolayısıyla ‘*Şeytan*’ sözcüğünü asla kullanmaz, onun yerine ‘*O*, *bildiğin*’, ‘*Cahiller ile Mecnunların tel’in ettiği (lanetlediği) O*’ derler. ‘*Şeytan*’ ve ‘*Şeytan*’ adını çağrıştıran ‘*ş*’ harfiyle başlayan (‘*şat*’, ‘*teşt*’, ‘*maşt*’ gibi) veya söylenişte o sözcüğe benzer sözcükleri dahi söylemekten kaçınırlar. Akpınar’a bağlı ‘*Şeytanük*’ köyünün adını söylememek için ‘*ismi güzel köy*’, ‘*Lain*’ sözcüğü (lanetlenmiş, ‘*şeytan*’ anlamında) ‘*nal*’ sözcüğüne söyleyiş biçimi itibarıyla benzediği için ‘*Atımı nallayiver*’ yerine ‘*sel ayakkabı*’ derler.⁵⁶

Kazaklarda şeytan için “*sarı bala*”: sarı oğlan, “*teris taban*”, ‘*itmurun*’: itburun örtmece adlar kullanmışlardır.

Almanca’da ‘*şeytan*’ sözcüğünün karşılığı ‘*teufel*’ olduğu hâlde yerine: ‘*leibhaftig*’, ‘*gottseibeius*’ gibi örtmece sözler kullanılır. ‘*satan*’ sözcüğünün yerine, tersten okuyarak ‘*notas*’, Fransızca’da ‘*diable*’ yerine, ‘*diacre*, *diantre*’ gibi sözcüğün bozulmuş biçimleri de kullanılmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ Anadolu Türklerinde ‘alkarısı’ ve ‘albastı’ hastalığı için bk. Ülkütaşır, M. Şakir, Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, Kültür Bakanlığı, Süreli Yayınlar Dizisi, Ankara, 1976, s.322-328.

⁵⁵ Ахметов Ә., а.е., s.76.

⁵⁶ Akpınar, Turgut, Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler, Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Anadolu Sanat Yayınları, Erenler Matbaası, İstanbul, 1985.

⁵⁷ Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, III. Cilt, TDK, Ank. 1990, s. 96

3.1. Örtmece Sözcüklerin Sınıflandırılması:

Örtmece sözcüklerin biçim ve anlam özelliklerine göre batılı ve Türk dilciler tarafından sınıflandırılmaları yapılmıştır. Türk dünyasında bu alanda ilk çalışmaları yapanlardan biri de Türkmen Dilci S. Altayev (1955)'dir. Altayev yapmış olduğu doktora tezinde örtmece sözcükleri aşağıdaki şekilde ele alıp incelemiştir:

A) Halkın Dil Yaratıcılığı Neticesinde Ortaya Çıkan Örtmece Sözcükler

1. Ölümle ilgili örtmece sözcükler, 2. Ziraat ve tarımla ilgili örtmece sözcükler, 3. Cinsellikle ilgili örtmece sözcükler, 4. Atasözcükleri ve deyimlerin örtmece sözcük özellikleri

B) Bolşevizm İhtilali'nden Önce (XIII-XIX. asır) Halkın Dilinde Yer Alan Örtmece Sözcükler

1. Ölüme dayalı dini inançların neticesinde ortaya çıkan örtmece sözcükler, 2. İnsan organlarına dayalı örtmece sözcükler, 3. Nezaket, edep ve ahlaka dayalı metaforik (mecaz) örtmece Sözcükler

C) Çağdaş Türkmen Dilinde Yer Alan Örtmece Sözcükler

1. Ölümle ilgili örtmece sözcükler, 2. Hayvancılık ve hayvan adlarına dayalı örtmece sözcükler, 3. İnsan organlarına dayalı örtmece sözcükler, 4. Nezaket, edep ve ahlaka dayalı metaforik örtmece sözcükler, 5. Güncel hayata dayalı (evlilik, insani ilişkiler... vb.) örtmece sözcükler, 6. İnsan kusur ve eksikliklerini (yalan söylemek, hırsızlık... vb.) ifade eden örtmece sözcükler

S. Altayev'i, Özbek dilci N. İsmatullayev 1964 yılında hazırladığı doktora teziyle (Özbekçe'de Örtmece Sözcükler) takip etmiş ve konuyu aşağıdaki gibi incelemiştir:

A) Örtmece Sözcüklerin Kullanılışı ve Anlamsal Türleri

I. Tabuya Dayalı Örtmece Sözcükler

a) Mitolojik varlıkları adlandırmaya yönelik örtmece sözcükler; b) Zehirli böcek, yılan vb. hayvan adlarına yönelik örtmece sözcükler; c) Yırtıcı hayvan adlarına yönelik örtmece sözcükler; d) Hastalık adlarına yönelik örtmece sözcükler; e) Kadın- erkek ilişkilerinde birbirlerine hitaba dayalı örtmece sözcükler; f) Kadın dilinde örtmece sözcükler

II. Hurafe ve Batıl İnançlara Dayalı Örtmece Sözcükler

III. Toplum Tarafından Ayıp, Kaba Sayılan Eylem ve Sözcüklerin Yerine Kullanılan Örtmece Sözcükler

a) Kadınların özel hâlleriyle (hamilelik, aybaşı vb.) ilgili örtmece sözler; b) Aile içi ilişkilere dayalı örtmece sözler; c) Ölümle ilgili örtmece sözler; d) Cinsellikle ilgili örtmece sözler; e) İnsan organlarına dayalı örtmece sözler; f) Giyim- kuşamla ilgili örtmece sözler; g) Bazı hayvan ve yırtıcı hayvan adlarına yönelik örtmece sözler; h) Doktor ve tıp dilinde örtmece sözler; ı) Tuvalet, banyo ... vb. mekan adlarına yönelik örtmece sözler

IV. Konuşma Dilinde ve Dini Amaçlar Doğrultusunda Kullanılan Diyalektik Örtmece Sözler

V. Anlamli biçembilimsel örtmece sözler

VI. Diploması dilinde örtmece sözler

VII Örtmece Sözlerin Dili Zenginleştirmede ve Çok Anlamlılıktaki Rolü

a) Dil Hazinesinde sözcük artışında örtmece sözlerin yeri; b) Çok anlamlılık ve örtmece sözler; c) Örtmece sözlerin kaynakları; d) Ad soylu örtmece sözler; b) Sıfat soylu örtmece sözler; c) Sayılardan oluşan örtmece sözler; d) Zamirlerden oluşan örtmece sözler; e) Fiil soylu örtmece sözler; f) Bağımsız söz öbeklerinden oluşan örtmece sözler; g) Deyim soylu örtmece sözler

Azeri Dilci Hosay Mahmudoğlu Cabbarov 1972'deki doktora çalışmasında örtmece sözleri incelerken:

I. Bölüm

A) Dilcilikte Tabu ve Örtmece Anlayışı

1. Tabu ve örtmece sözlerin tarihi analizi; 2. Tabunun dil göstergeleriyle ortaya çıkış nedenleri ve örtmece söz aracılığıyla kullanımı; 3. Tabu ve örtmece sözlerin dilin tarihsel gelişimiyle ilişkisi; 4. Örtmece sözlerin toplum hayatında yeri ve önemi

II. Bölüm

A) Örtmece sözlerin çıkış yolları

1. Leksikal (Sözcüksel) yolla; 2. Deyimsel yolla; 3. Dilbilgisel yolla, 4. Örtmece sözlerin edebî metinlerde kullanımıyla

III. Bölüm

B) Örtmece sözlerin üslubî (biçembilimsel) özellikleri

1. Değişik üslup sahalarında örtmece sözcük; 2. Konuşma dilinde örtmece sözcük; 3. Bedii dilde örtmece sözcük olarak ele almıştır.

1973 yılında Kazak dilci A.K. Ahmetov doktora çalışmasında örtmece sözcükleri ayrıntılarıyla ele almış özellikle örtmece sözcüklerin türetilmesiyle ilgili Kazakça terminoloji oluşturmada önemli katkıları olmuştur:

A) Batıl İnanç ve Hurafe İnançların Yanı sıra Dini İnançların Neticesinde Doğan Örtmece Sözcük

B) Ahlakî (ayıp, utanma vb.) ve İnsani Değerler Neticesinde Doğan Örtmece Sözcük

C) Hastalık Adlarına Dayalı Örtmece Sözcük

D) Anatomi ve Fizyolojik Özelliklere Dayalı Örtmece Sözcük

1. Vücut organlarına dayalı örtmece sözcük; 2. Fiziki kusurlara dayalı örtmece sözcük; 3. Kadın- erkek ilişkilerine (cinselliğe) dayalı örtmece sözcük; 4. Aile ilişkilerine dayalı örtmece sözcük; 5. Kaba, çirkin hareket ve sözcüklerin yerine kullanılan örtmece sözcük; 6. Diplomasıye dayalı örtmece sözcük

E) Örtmece Sözcüklerin Edebi Sanatlar Vasıtasıyla Ortaya Çıkış Yolları

1. Örtmeceyel eğretileme (evfemistik metafora); 2. Örtmeceyel düzdeğişmece (evfemistik metonimiya); 3. Örtmeceyel kapsamlayış (evfemistik sinekdoha); 4. Örtmeceyel sembol (evfemistik simvol); 5. Örtmeceyel ironi (evfemistik ironiya); 6. Örtmeceyel açıklama (evfemistik parafraza); 7. Söz öbeklerinden oluşan örtmece; 8. Adil soylu örtmece; 9. Diğer dil unsurlarından oluşan örtmece

Tabu-örtmece sözcüklerle ilgili araştırmalar ve bu alandaki terminolojinin oluşmasında başat anlamda batılı bilim adamlarının çalışmalarını, konuyla ilgili sözlükler, yazılan makale ve eserlerin bibliyografyasının tamamını bu yazıda vermek mümkün değildir. Ancak örtmece sözcüklerin türlerini biçimsel ve anlamsal açıdan inceleyen batılı dilci Kery Ham'ı burada unutmamak gerekir.

Kery Ham, örtmece sözcükleri artzamanlı (diachronic) olarak, öykü ve romanlarda kullanım sıklığını incelemiş, biçimsel ve anlamsal özelliklerine göre sınıflandırmasını yapmıştır:⁵⁸

⁵⁸ The Linguistics of Euphemism, A Diahronic Study of Euphemism use Ant Formation, MA Linguistics (TESOL) University of Surrey, 2001.

A) Biçimsel değişiklik (Formal innovation): 1) Başka dillerden alıntı sözcükler (*loan words*); örn.: ‘*most*’ (*cunt*: kadının cinsel organı) French, ‘*lingerie*’: kadın iç çamaşırı (*underwear*: iç çamaşırı), ‘*feacs*’ (excrement) vb., 2. Sesbirimsel değişiklik (*Phonemic modification*); a) Sözcüklerin tersine söylendiği argo (*Back slang*); Örn.: ‘*enob*’ (*bone*: kemik / *erect*: penis), ‘*epar*’ (*rape*: tecavüz etmek, ırza geçmek) vb., b) Sesbirimsel değiştirme (*Phonemic replacement*); örn.: ‘*shoot*’: ateş etmek (*shit*: insan dışkısı) vb., c) Sözcüklerin gerçek anlamlarıyla uyaklı olan başka sözcükler kullanma (*Rhyming slang*); örn.: ‘*bristols*’: argo: kadın memesi (*breasts*: kadın göğsü), ‘*bristols cities*’ (*titties*) vb., d) Kısaltma (*Abbreviation*); ‘*eff*’ (*as in eff of fuck off*), 3. Sözüün yaratıcılık gücü (*Word formation devices*); a) Birleşim (*Compounding*); örn.: ‘*hand job*’ (*masturbation*) vb., b) Sözcük baş harflerinden oluşan sözcük (*Blends*); örn.: *AIDS* vb., c) Türeme (*Derivation*); ‘*fellatio*’ (*oral sex*) vb., d) Birkaç sözcüğün baş harflerinden oluşan sözcük (*Acronym*); *SNAFU* (*situation normal: all fucked up*) vb., e) Yansıma sözcükler, bir hareket veya eşyanın ya da hayvanın sesini taklit yoluyla sözcük yaratma (*onomatopoeia*); örn.: ‘*bank*’ (*sexual interclourse*) vb.

B) Anlamsal değişiklik (Semantic innovation) : 1. Zıt anlam (*Reversal*); örn.: ‘*enviable disease*’: güzel hastalık (*syphillis*), ‘*blessed*’: kutsal, mutlu (*dammed*: hanım) vb., 2. Ayrıştırma: (*Particularisation*); ‘*satisfaction*’: haz, zevk (*orgasm*), ‘*innocent*’: masum, saf, (virginal: bakire, saf) vb., 3. bir şeyi olduğundan basit gösterme (*Understatement*); örn.: ‘*sleep*’: uyumak (*die*: ölmek), ‘*deed*’: eylem, hareket (*act of murder/ rape*: tecavüz, bozma, gasp), ‘*not very bright*’: çok zeki değil (*thick/ stupid*: ahmak, aptal) vb. 4. Dolaştırma, karıştırma (*Implication*); örn.: ‘*loose*’: gevşek, kolay (*sexually easy*: cinsel kolaylık), ‘*unattached*’: bekar, bağlı olmayan (*available*: elde edilebilir, emrine amade) vb. 5. Mecaz (*Metaphor*); örn.: ‘*brown eyes*’: kahverengi gözler, ‘*melons*’: kavunlar (*breasts*: göğüsler), ‘*riding*’: binme, binicilik (sex), 6. Bir şeyi belirli bir özelliği ile isimlendirme yöntemi (*Metonym*); ‘*it*’ (sex), ‘*thing*’ (male/ female sexual organs etc.) vb.

Yukarıda da görüldüğü gibi ‘örtmece’ konusu gerek batılı gerekse Türk dünyası bilim adamlarınca dil-kültür bağlamında sosyolojik, psikolojik ve etnolengüistik açıdan araştırılmış, bu alanla ilgili terminolojiyi de yaratmışlardır. Türkiye’de bu alandaki araştırmalar ise genelde folklorik derlemelerden öteye gidememiştir. Söz konusu alanda dilbilimsel değerlendirmelere ihtiyaç duyulduğu kuşkusuzdur.

3.2. Kötü Adlandırma (Dysphemism)

Dilde varlıkların (hayvan, eşya, insan vb.) ve hastalık adlarıyla ilgili olarak yukarıda verdiğimiz örneklerin tam tersine bir de 'kötü adlandırma' (Greek 'dys' δυσ= non and 'pheme' φήμη = speech, [From Greek dys- (bad) + -phemism (as in euphemism *Dysphemism*) vardır.

Dünyanın birçok ülkesinde çocuklara ad konurken beğenilen, sevilen ad koyma eğilimi varken kimi ülkelerde güzel adların kötü ruhların ilgisini çektiğine inanılmaktadır. Siyam'da, Tonking'de bu nedenle çocuklara güzel ad vermek yerine şeytanların, kötülük ruhlarının onlar için bir tehlike olmayacakları döneme kadar *Domuz*, *Yaramaz* gibi isimler verilir. Yine bu tür uygulamaların Türk soylu Kazak ve Altay halklarında da yaygın olduğu görülmektedir.⁵⁹

'*Tozok*', '*Kaçkın*', '*İtbay*', '*İtibay*', '*İtalmaz*', '*Tezekbay*', '*Yılan*', '*Şeytan*', Manas Destanı'nda adı geçen '*Bokmurun*' gibi kötü ad verme ve adlandırma Türk halklarında varlığını sürdürmektedir. A. A. Satıvalov, Kumuklarda kız adı olarak "*Gerekmez*", "*Gocuk*" (erkek adı "köpek" anlamında) adı verildiğini belirtmektedir.⁶⁰

Yine Oyrotça'da *çıçkan*: 'fare', *Dyitu*: 'Pis kokulu', Altın Ordu Han'ı Özbek'in kızının adı *İt-küçücük*, Şorca'da *Poktuğ-kiriş*: 'bok', Hakaşça'da *Çolbanah*: 'Töre dışı çocuk' adları kız adı olarak verilmiş olup kötü adlandırmaya örnektir.⁶¹

Prof.Dr. Tuncer Gülensoy, 'Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi' adlı yazısında Türklerde, '*Hafıye*', '*Hurda*', '*İbiş*', '*Meymenet*', '*Nanoş*', '*Nubin*', '*Porsel*', '*Sefore*' vb. halk arasında verilen adam adlarının anlamsız, hoş ve zarif olmayan duyguları çağrıştırdığını ifade etmektedir.⁶²

Selçukluların ünlü devlet adamının adı da *Saadettin Köpek*'tir. Tüm bu kötü adlandırmaların tabuya dayalı, kötülük ruhlarının şahsa zarar vermesini engellemeye dayalı adlandırma eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Hastalık adlarından: '*adı batası*': köstebek de denilen çıban, kemik veremi, sıraca, '*adı belirsiz*': verem, '*ağız eskisi*' nezle, '*batak*': zatülcenp,

⁵⁹ Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, Cilt, III, TDK, Ankara, 1990, s. 117.

⁶⁰ A. A. Сативалов; К вопросу о личной ономастика. Кумков/ ХУР; Советское языкознание, том второй, Ленинград, 1936, 15-96-стр.

⁶¹ Rasonyi, Laszlo 1963, Türklükte Kadın Adları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Baskı 1988, Ankara, s. 75-79).

⁶² Türk Dili, S. 565, Ocak, 1999, s. 3-8.)

plöresi, 'bozgun': ishal, 'budala': unutkan olma, delilik alametleri görülme, 'çalık': bir organın aniden görev yapamaz hâle gelmesi, felç, 'çapıt hastalığı': kolera, 'haspa':çıban, 'keş': göze ak inmesi, 'kıtmir': uyuz, 'kirli paçavra': kolera, 'kötü hastalık': verem/ kanser, 'piç': şeytan tırnağı, 'pisdert': zührevi hastalıkların genel adı, 'sağır': hasta, 'sakat': 1. çıban ya da yara kabuğu, 2. saçkıran hastalığı 'tersi bozuk': ishal, 'tıkızı kırık': kör vb. örnekleri verebiliriz.

Hayvan adlarıyla ilgili kötü adlandırmalara: 'adıbatasıcı': akrep, 'kara dul': öldürücü bir örümcek türü, 'kötü hayvan': domuz, 'sözüm a': domuz, 'sözüm ona': domuz, 'kara dul': örümcek, 'bitli': bir yaşındaki domuz yavrusu, 'övey ana': Isırdığı zaman çok acıtan, ince, karıncaya benzer bir böcek, 'ölükuyruğu': akrep vb. örnekleri vermek mümkündür.

Görüldüğü gibi insan, hayvan, hastalık adları vb. yerine halkın dilinde örtmece insan duygularına kulağa ve dile hoş gelen örtmece sözcüklerin yanı sıra ürperti, ürküntü verici ve kötü izlenim ve çağrışımları yansıtan adlandırmalar da dilde yer almaktadır.

Halkın çocuklarına, hayvanlara, hastalık vb. varlık ve kavramlara kulağa ve duygulara hoş gelmeyen adları verme eğilimi Türk halklarının tarihi derinliklerinden beri gelen şamanist izlerin hâlâ toplumda yaşadığını gösteren kötü iyelerin, cin, albastı vb. gibi varlıkların kötülüklerinden korunmak için bir şekilde aldatmaya yönelik adlandırmalardır. Kötü adlandırmalar toplumun birtakım etik ve normlarından ziyade genel anlamda tabusal inanç ve yargılara dayanmaktadır. Dil de 'kötü adlandırma (dysphemism)' dilbilim ve etnolengüistik açıdan örtmece sözle beraber ele alınıp incelenmesi gereken bir konu olmakla birlikte diğer sosyal bilim dallarının da araştırma alanına giren bir konudur. 'İyi adlandırma/ örtmece' (euphemism) ve 'kötü adlandırma' (dysphemism), halkın dilinde ortaya çıkışı, sebep sonuç ilişkileri, tanımlama ve terim oluşturma açısından Türk dilciliğinin güncel konularından biridir.

4. Sonuç:

Tabu-örtmece sözler kültür ve dil kaynaklı etnolengüistik kavramlardır. Örtmece söz: dilbilimin yeni terimlerinden biridir. Çünkü yasaklanmış, söylenmesi uygun olmayan sözleri, bir başka ifadeyle dilbilimsel tabuyu değiştirmek için kullanılmaktadır.

Sözün büyüüne (gücüne) inanma sonucu doğan dilbilimsel tabunun mitolojik kahramanların totemler ve av hayvanlarının, insanların, canlıların, bulaşıcı hastalıkların isimleri ve adlandırılmalarında etkisi olmakta bunun sonucunda tamamı örtmece sözlerle kullanılmaktadır. Kısacası dilde eş

anlamli sözcüklerin artmasında, sözcüklerin çok anlamli özelliğe kavuşmasında tabu ve örtmece sözlerin rolü büyüktür.

Başka halklarda olduğu gibi Türk halklarının yasaklamaları da ilk başta dini inançlar temelinde, korku kaynaklı olarak doğmuştur. Her bir ölüm, şanssızlık, bahtsızlık, sakatlık, hastalık, felaket ve musibetin insanlar tarafından belli yasakların çiğneme neticesinde ortaya çıktığına inanılmıştır.

Dini inançların, kültürlerin, dillerin farklılığına bakmadan bir çok halkın ve öncelikle Türk halklarının mitolojik kahramanları da birbirine benzemekte ve onların adlandırmaları tabu sözlere dayandığından örtmece sözler hepsinde yer almaktadır.

Totemistik inançlar temelinde oluşan yasaklamalar Amerika, Asya, Avustralya, Afrika ve Avrupa kıtasında yaşayan halkların kültüründe yer almıştır. Bunların arasında totem hayvanlarını avlama, etlerini yeme, aynı toteme bağlı akrabaların evlenme, kız alıp kız verme gibi eylemlere dayalı yasaklarla beraber totem hayvanlarının adlarına yönelik lengüistik tabu da yaygınlaşmıştır.

Totemistik inançlar zamanla avcılık mesleği temelinde kalıplaşmış inançlar olmuştur.

Avcılık mesleğine dayalı yasaklar başka dillerde olduğu gibi Türk halkalarının dilinde Yakut, Hakas, Altay, Tuva, Şor dillerinde meslekî sözcüklerin oluşmasında temel oluşturmuştur.

Tabu- örtmece sözler dini inançlardan kaynaklanmakla birlikte toplumdaki ahlak, edep ve nezaket kuralları temelinde de oluşmaktadır. Ölüm, anatomik, fizyolojik ve fizikî kusurların adını açık kullanmak yerine tabu sözler niteliğinde örtmece sözler kullanılmaktadır. Toplumda kalıplaşmış resmî yasaklamalardan kaynaklanan siyasî örtmece sözler de bu gruba girmektedir.

Tabu ve örtmece sözler: dilin sözlüğünü, sözcüğü anlamsal açıdan zenginleştiren unsurlardan biridir. Onlar, sözlerin anlamını değiştirmede, genişletmede etkin rol oynamaktadır. Örtmece söz amacıyla kullanılan sözcükler genelde kendilerinin anlamlarını kaybedip başka bir anlamı yüklenirler. Dolayısıyla tabu, örtmece sözler eşanlamli ve eşadli sözcüklerin oluşması ve yeni sözcüklerin yerleşmesinde büyük rol oynarlar.

İnsanın düşüncesi ne kadar sınırsız ise, dilin o düşüncüyü açıklama ve yorumlamasındaki yol ve yöntemler bir o kadar sınırsızdır. İşte bu yol ve yöntemleri kullanmada örtmece sözler etkin rol oynamaktadırlar. Adları açıkça ifade edilmeyen kavramların kullanılmasının yanı sıra bu kavramların

nazik ve kulağa hoş gelen bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmakta, konuşma ve yazı dilinin gelişmesine, kalıplaşmasına hizmet etmektedir.

Tabu-örtmece sözler hangi dilde olursa olsun sözlükte yer alan sözcük sayısının artmasında etkin rol oynamaktadır. Bunlar diğer sözlerden yalın anlamlarının dışında etnografik kavramlarla bütünleşerek ortaya çıkmakta ve bu yönüyle farklı özellikler göstermektedir.

KAYNAKLAR:

- AKPINAR, Turgut, 1985, Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler, Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Anadolu Sanat Yayınları, Erenler Matbaası, İstanbul.
- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil III, TDK Yay., Ankara, 1990.
- BAĞIŞKAN, Tuncer, 1997, Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- ÇAĞATAY, Saadet, 1974, Türkler’de Batıl İnançlar Arasında Tabu, T.C. Başbakanlık Kültür Müşavirliği, Milli Folklor Enstitüsü, I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri, Ankara.
- Derleme Sözlüğü 1993, TDK Yayınları, II. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- FRAZER, J.G. 1990, (Çev. Mehmet H. Doğan), Altın Daldının ve Folklorun Kökleri, Payel Yayınevi, İstanbul.
- FREUD, S., 2002, Totem ve Tabu (Çev. K.Sahir Sel), Sosyal Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer, 1999 ‘Türk kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi’ Türk Dili, S. 565, Ocak, Ankara.
- _____, ‘Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi’, Türk Dili, S. 565, Ocak 1999.
- GÜRSOY-Naskali, Emine, 1999, Duranlı Muvaffak (Haz.), Altayca-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara.
- HAM, Kery, 2001, The Linguistics Of Euphemism: A Diachronic Study Of Euphemism Use And Formation, University of Surrey.
- İNAN, Abdülkadir, 1987, Börü = Kurt Ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine Makaleler ve İncelemeler, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara.,

- KALAFAT, Yaşar, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, (Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan, Nahçıvan, Azerbaycan, Kafkasya, İran, Irak, Anadolu, Makedonya), ASAM , Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Oxford, Ansiklopedik İngilizce- Türkçe Sözlük, Sabah Yayınları, 1990.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, 2000, Etnoloji Sözlüğü, A.Ü. DTCF Yayınları.
- _____, 1971, 100 Soruda ilkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul.
- ÖZTEK, Zafer 1992, Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü, TDK Yayınları:560, Ankara.
- ÖZYILDIRIM, Işıl (İnce), 1996 Türkçe'de Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Araştırma, Dil Dergisi, Ankara S. 50-Aralık.
- RASONYI, Laszlo, 1963, Türklükte Kadın Adları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Baskı 1988, Ankara,
- ÜÇER, Müjgan, 1988, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Kasım, Ankara.
- YUDAHİN, K. K., 1994, (Çev. Abdullah Taymas), Kırgız Sözlüğü (II. Cilt), TDK, Ankara, 16. Nuri Taner, Halk İnanmalarında Cin ve Cin Tutma, Türk Folkloru, S.26, Eylül 1981.
- ZAHİDOĞLU, Vahid- BEKKİ, Selahaddin, 'A.N. Samayloviç (1880-1938) ve Altay Türklerinde Kadınlara Özgü Kelimeler'adlı makalesi, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK, S.13, 2002.
- A. A. Сативалов, 1936 К вопросу о личной ономастика. Кумков/ХУР; Советское языкознание, том второй, Ленинград,
- Алтаев, С. 1955 Эвфемизмы в туркменском языке (Кандидацкий диссертация), Ашхабад,
- Ахметов Ә., 1995 Т³ркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер, «ғылым», Алматы,
- Биялиев,А.-Мамытбекова, Ж., 2001 Кыргыз тилиндеги тыюу (табу) жана терг^{||} (эвфемизм) ж^н□нд[|], Вестник КГНУ, Труды молодых ученых. Выпуск1, Гуманитарные науки, 26. Биялиев, А., А³/4чылык терминдеринин кыргыча-орусча сөздигі, Кыргыз ССР илимдер академиясы, издательство «илим» Фрунзе, 1967.
- Д.К. Зеленин 1930 Табу слов народов восточной Европы и северной Азии, издательство академии наук сср, Ленинград.

- Джаббаров Хасай Махмуд Оглы, 1972 Табу и эвфемизм в азербайджанском языке (Кандидацкий диссертация), Баку.
- Жамшитова Г.Ж., 2000 Кыргызча- Орусча, Орусча- Кыргызча тематикалык фразеологиялык сөздик, Бишкек, «Шам».
- Исматуллаев, И. 1964 Хозирги ўзбек тилида эвфемизмлар (Кандидацкий диссертация), Тошкент.
- Каратаев Олжобай Кубатбекович, 1994 Кыргыз этнонимиясы, (тарыхый= лингвистикалык изилдөө), Кандидаттык диссертация, Бишкек.
- Усубалиев Б., 1976 Табу жөнүндө сөз, Мугадымдар газетасы..